

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Naziv originala:

Dorian Lynskey

THE MINISTRY OF TRUTH:

THE BIOGRAPHY OF GEORGE ORWELL 1984

Copyright © Dorian Lynskey 2019

First published 2019 by Picador an imprint of Pan Macmillan

Translation Copyright © 2022 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-04176-7

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

DORIJAN LINSKI

MINISTARSTVO ISTINE

BIOGRAFIJA ORVELOVE

1984

Preveo Mirko Bižić

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Beograd, 2022.

Za Lusi, Elenor i Rožu

Tužan je to komentar o našem dobu da nam je mnogo lakše poverovati u distopije nego u utopije: utopije možemo samo da zamišljamo, a distopije smo veći imali.

– Margaret Atvud

Postoji istina, i postoji neistina; onaj ko se drži istine, makar i nasuprot celom svetu, nije lud.

– Džordž Orvel, 1984.

Sadržaj

<i>Uvod</i>	11
-------------	----

I DEO

1. Istorija je stala	21
2. Utopistička groznica	43
3. Svet u koji se spuštamo	58
4. Velsov svet	80
5. Radio Orvel	102
6. Jeretik	123
7. Neprijatne činjenice	140
8. Svaka knjiga je promašaj	167
9. Satovi su otkucali trinaest	189

II DEO

10. Crni milenijum	213
11. Tako prokleta uplašeni	236
12. Orvelomanija	255
13. Okeanija 2.0	277

<i>Pogovor</i>	294
----------------	-----

<i>Zahvalnice</i>	297
-------------------	-----

<i>Dodatak: Sažetak „1984.“</i>	300
---------------------------------	-----

<i>Beleške</i>	307
----------------	-----

UVOD

Decembar 1948. godine. Čovek sedi za pisaćom mašinom, u krevetu, na dalekom ostrvu, naprežući se da završi knjigu koja mu znači više nego bilo koja druga. Užasno je bolestan. Knjiga će biti gotova, a godinu dana kasnije, biće gotovo i sa čovekom.

Januar 2017. Drugi čovek stoji pred publikom u gradu Vašingtonu, koja nije brojna koliko bi on voleo da bude, i polaže svečanu zakletvu kao 45. predsednik SAD. Njegov sekretar za štampu kasnije je rekao da je to bila „najveća publika koja je ikada prisustvovala inauguraciji – i tačka – i uživo i širom sveta preko medija“. Kada mu je zatraženo da objasni takvu besmisleni laž, predsednikov savetnik opisao je svoju izjavu kao „alternativne činjenice“. U sledećih četiri dana, prodaja knjige pomenu-tog pokojnika skočiće za skoro 10.000%, čineći je bestselerom broj jedan.

Kada je *1984*. Džordža Orvela objavljena u Velikoj Britaniji 8. juna 1949. godine, na sredini XX veka, jedan kritičar se pitao kako bi takva knjiga, u skladu sa svojim vremenom, uopšte mogla da ostavi tako jak utisak na generacije koje će tek doći. Trideset pet godina kasnije, kada je sadašnjost pristigla Orvelovu budućnost, a svet nije postao košmar kakav je on opisao, komentatori su ponovo predvideli da će popularnost knjige opasti. Od tada je prošlo još trideset pet godina, a *1984*. ostaje knjiga kojoj se vraćamo kad god je istina osakaćena, jezik iskrivljen, moć zloupotrebljena, i želimo da saznamo koliko zaista stanje može da postane loše, jer je neko ko je živio i umro u jednom drugom razdoblju imao dovoljno oštroidosti da identifikuje ta zla i dovoljno talenta da ih

predstavi u romanu koji je Entoni Berdžes, pisac *Paklene pomorandže*, nazvao „apokaliptičnim kodeksom naših najgorih strahova“. Ne samo da je prodato na desetine miliona primeraka *1984.* već se ona uvukla u svest bezbroj ljudi koji je nisu čitali. Fraze i koncepti koje je Orvel skovao postali su suštinske odrednice političkog govora, i dalje moćne posle decenija upotrebe i zloupotrebe: novogovor, Veliki Brat, Policija misli, soba sto jedan, Dva minuta mržnje, dvomisao, nelice, telekran, rupe za pamćenje, $2 + 2 = 5$ i Ministarstvo istine. Naslov romana je dominirao tom kalendarskom godinom, dok je reč *orvelovski* pretvorila piščevo ime u sveobuhvatni sinonim za sve ono što je on mrzeo i od čega je strahovao. Knjiga je adaptirana za film, televiziju, radio, pozorište, operu i balet. Izazvala je potrebu i za nastavkom (*1985. Đerđa Daloša*), postmoderne obrade (*Orwell's Revenge: The 1984 Palimpsest* Pitera Hjubera), kao i bezbroj reakcija. Čak je i samo pisanje knjige inspirisalo dramu BBC-ja *The Crystal Spirit: Orwell on Jura* iz 1983. i roman Denisa Glovera *The Last Man in Europe* iz 2017. Orvelova *1984.* izvršila je uticaj na romane, filmove, drame, televizijske serije, stripove, albume, reklame, govore, izborne kampanje, pa čak i ustanke. Neki ljudi su proveli godine u zatvoru samo zato što su je čitali. Nijedno književno delo iz prošlog veka nije bilo ni blizu *1984.* po njenoj sveprisutnosti u kulturi, pri čemu ona i dalje zadržava svoju težinu. Protivnici knjige, kao što su Milan Kundera i Harold Blum, tvrdili su da je *1984.* zapravo loš roman, sa slabim likovima, banalnom prozom i neuverljivim zapletom, ali čak ni oni nisu mogli da ospore njenu civilizacijsku važnost. Kao što je Orvelov izdavač Fredrik Vorberg primetio, njen uspeh je neverovatan „za roman koji nije smišljen da pruža zadovoljstvo niti ga je tako lako razumeti“.

Za bilo kog umetnika, cena ogromne popularnosti jeste i izvesnost da će biti pogrešno shvaćen. Tako je i *1984.* više poznata nego što se o njoj zaista zna. Ova moja knjiga je pokušaj da se povrati izvesna ravnoteža objašnjenjem šta je Orvelova knjiga zaista, kako je došlo do njenog nastanka, kao i kako je oblikovala svet, u odsustvu svog autora, u prošlih sedamdeset godina. Značenje umetničkog dela nikada nije ograničeno na namere njegovog tvorca, ali u ovom slučaju, Orvelove namere, prečesto izobličavane ili ignorisane, i te kako vredi revidirati ako želimo da knjigu razumemo *kao knjigu*, a ne samo kao korisni skup šablona. Ona je i umetničko delo i sredstvo za razumevanje sveta.

Ovo je, dakle, priča o 1984. Objavljeno je nekoliko biografija Džordža Orvela i neke akademske studije o intelektualnom kontekstu njegove knjige, ali niko još nije pokušao da te dve teme spoji u jedan pripovedni tok, uz istovremeno istraživanje naknadnog života same knjige. Ja sam zainteresovan za Orvelov život prvenstveno kao za sredstvo za razjašnjavanje iskustava i ideja koje su podstakle i održale ovaj veoma lični košmar, u kome je sve što on ceni sistematski uništeno: iskrenost, pristojnost, poštenje, sećanje, istorija, jasnoća, privatnost, zdrav razum, normalnost, Engleska i ljubav. Ovo znači da treba početi od njegove odluke da se bori u Španskom građanskom ratu 1936. godine, jer je u Španiji prvi put postao jasno svestan načina na koji politički interesi kvare moralni integritet, jezik i samu istinu. Pratiću ga i kroz Blickrig, Britansku teritorijalnu odbranu, BBC, londonske književne krugove i posleratnu Evropu, do ostrva Džura, gde je najzad napisao svoj roman, a da bih srušio mit kako je 1984. bila poslednji vapaj očajna usamljenog čoveka na samrti, koji nije imao snage da se suoči s budućnošću. Želim da skrenem pažnju na ono što je on stvarno mislio, i kako je počeo baš tako da misli.

Jedan od razloga zašto je Orvelu trebalo tako mnogo vremena da napiše 1984. jeste i to što je on u njoj spajao ideje koje je kao pisac razvijao najveći deo svog života. Na ovu knjigu je potrošio godine razmišljanja, pisanja i čitanja o utopijama, superdržavama, diktatorima, zatvorenicima, propagandi, tehnologiji, moći, jeziku, kulturi, klasi, polu, seoskim predelima, pacovima i ostalom, često i do tačke kada je više nemoguće pripisati određenu rečenicu ili ideju samo jednom izvoru. Iako Orvel nije rekao mnogo toga o razvoju svog romana, ostavio je pisani trag dug hiljade stranica. Čak da je poživeo i još nekoliko decenija, 1984. bi ipak bila kraj nečega: kao pisac, posle nje bi morao da krene iz početka.

U *I delu* ispričaću priču o Orvelu i svetu u kome je živeo: o ljudima koje je sretao, vestima koje je pratio i knjigama koje je čitao. Takođe ću posvetiti tri poglavlja ključnim uticajima na 1984: H. Dž. Velsu, knjizi *Mi* Jevgenija Zamjatina i žanru utopijske (i antiutopijske) proze. Svaka navedena knjiga, drama ili film bili su poznati Orvelu, osim ako je napomenuto drugačije. *II deo* će pratiti politički i kulturni život 1984. od Orvelove smrti do danas. Usput ćemo se sresti s Oldusom Hakslijem i E. M. Forsterom; Vinstonom Čerčilom i Klementom Atlijem; Ajn Rend i

Džozefom Makartijem; Arturom Kestlerom i Hanom Arent; Lijem Harvijem Ozvaldom i Edgarom Dž. Huverom; Margaret Atvud i Margaret Tačer; Cijom i BBC-jem; Dejvidom Bouvijem i filmovima *Zatvorenik, Brazil i V kao vendeta; Paklenom pomorandžom i Potomcima*; Edvardom Snoudenom i Stivom Džobsom; Lenjinom, Staljinom i Hitlerom. Celim tokom priče, veze sa sadašnjom političkom situacijom ponekad su eksplicitne, a ponekad implicitne. Radije ne bih da stalno gurkam čitaoca u rebra, ali imajte na umu naše sadašnje vladare.

Nekoliko reči i o terminologiji. *Orvelovski* ima dve različite definicije: reč je ili o delu koje odražava Orvelov književni stil i vrednosti, ili o razvoju događaja u stvarnom svetu koji tako liče na Orvelovu književnost. Da bismo izbegli zabunu, koristiću ovu reč samo u ovom drugom značenju, a za prvo ću koristiti jednostavni pridev *Orvelov*.

„Orvel je bio uspešan jer je pisao prave knjige u pravo vreme“, napisao je filozof Ričard Rorti. Pre *Životinjske farme* i 1984, Orvel je bio čovek koga su u britanskim političkim i književnim krugovima pažljivo posmatrali, ali daleko od toga da je bio preterano poznat. Sada se sve njegove knjige, čak i one koje je sam odbacio kao neuspele eksperimente ili neoriginalna dela, neprekidno štampaju zahvaljujući herkulovskom radu i znanju profesora Pitera Dejvisona, čija se dvadesetotomna sabrana dela (*The Complete Works of George Orwell*) sastoje od skoro devet hiljada stranica i dva miliona reči. Čitaoci prvog izdanja 1984. iz 1949. godine znali su samo delić onoga što nam je sada dostupno.

Znajući koliko je pažljivo Orvel birao ono što iznosi pred publiku, nisam mogao sve to da pročitam a da povremeno ne zadrhtim od osećaja krivice. On bi se osećao poniženo kada bi video da je većina njegovih publicističkih tekstova ponovo objavljena, da i ne pominjemo njegova privatna pisma, a ipak, gotovo ništa od toga nije beznačajno. Čak i kada je bio bolestan, ili premoren od rada, ili očajnički želeo da piše nešto drugo, njegov mozak se aktivno bavio velikim problemima i malim utehama, a mnogo toga je na kraju uvršćeno u 1984. Pošto je odbijao da preuzima ideje od neke stranke ili ideološkog pravca, čak i kada nije bio u pravu, što se vrlo često i dešavalo, nije bio u pravu na zanimljiv i iskren način. Posedovao je ono zbog čega je hvalio Čarlsa

Dikensa – slobodnu inteligenciju. On ni u kom slučaju nije bio jedinstveni genije (takođe želim da skrenem više pažnje na neke od njegovih manje slavni savremenika), ali je bio jedini pisac svog vremena koji je uradio toliko mnogo toliko dobro.

Orvelov školski prijatelj Siril Konoli seća se da je „iz njega zračilo nešto što te je navodilo na to da poželiš da mu se malo više sviđaš“. Taj isti kvalitet zrači kroz njegova pisana dela i tera njegove obožavaoce da čeznu za njegovim zamišljenim odobravanjem. Ali ja nemam želju da pretvaram u sveca čoveka koji je bio skeptičan prema svecima, utopijama i savršenstvu uopšte. Samo ako budem iskren i u vezi s njegovim greškama i manama – kao što je i on uglavnom bio – moći ću da objasnim i čoveka i njegovu knjigu. Iako je njegova proza stvarala iluziju da je on pristojan i razuman čovek, koji vam izlaže očiglednu istinu, koju ste već znali u dubini duše, ali je još niste priznali sebi, Orvel je umeo i da pre nagljuje, preteruje, iritira, da bude zaslepljen, pristrasan i perverznan. Mi ga ipak cenimo, uprkos tim manama, jer je bio u pravu kada je definisao probleme fašizma, komunizma, imperijalizma i rasizma u vreme kada toliko ljudi, od kojih se očekivalo da znaju bolje od njega, nije uspeo.

Orvel je osećao da živi u prokletom vremenu. Maštao je o drugom životu u kome bi mogao da provodi dane baveći se baštovanstvom i pišući beletristiku umesto da bude „prinudjen da postane pamfletista“, ali to bi onda bila prava šteta. Njegov pravi talenat bio je u analizi i objašnjenju jednog perioda ljudske istorije, punog meteža i nemira. Kada se zapišu, njegove temeljne vrednosti mogu delovati previše neodređeno da bi imale velikog značaja – iskrenost, pristojnost, sloboda, pravda – ali niko se nije neumornije borio od njega za ono što su te ideje značile u najmračnijim danima XX veka. Uvek je pokušavao da kaže istinu i divio se svakome ko je pokušavao isto. Ništa izgrađeno na laži, ma koliko zavodljivo, nije moglo da ima vrednost. Središnji deo njegove iskrenosti bila je njegova posvećenost da zaista razume ono što misli i zašto to misli, i da nikada ne prestane da iznova procenjuje ta mišljenja. Da citiram Kristofera Hičensa, jednog od najelokventnijih Orvelovih učenika: „Nije važno šta mislite, nego *kako* to mislite.“

Želim da iznesem pred čitaoca tačnu predstavu o Orvelovim stavovima o ključnim pitanjima njegovog vremena, i kada su se i zašto ti stavovi menjali, ne tvrdeći da znam šta bi on mislio o, recimo, Brezgitu.

Do takvih tvrdnji se može doći samo selektivnim citatima, koji se često graniče s prevarom. Sećam se da sam 1993. slušao konzervativnog premijera Džona Mejdžora kako citira Orvelovu rečenicu o „usidjelicama što pedaliraju na svojim biciklima na svetu pričest kroz sumaglicu jesenskog jutra“*, kao da to nije citat iz *Lava i jednoroga*, strastvenog traktata u prilog socijalizma. Kada urednici *Info Wars*-a, sajta ozloglašenog po širenju suludih teorija zavere, rutinski citiraju Orvela, znate da je dvo-misao postala stvarnost.

Roman koji svojataju socijalisti, konzervativci, anarhisti, liberali, katolici i libertarijanci svih vrsta ne može da bude, kao što je Milan Kundera izjavio, samo „političko razmišljanje maskirano u roman“. To svakako nije precizna alegorija kao *Životinjska farma*, u kojoj se svaki element uredno uklapa u stvarni svet. Orvelova proza čuvena po svojoj jasnoći skriva jedan veoma složen svet. Roman *1984*. obično se opisuje kao distopija. On je takođe, u različitoj i diskutabilnoj meri, i satira, proročanstvo, upozorenje, politička teorija, naučnofantastični roman, špijunski triler, psihološki horor, gotički košmar, postmoderno štivo i ljubavna priča. *Ljudi 1984*. uglavnom čitaju dok su mladi i tad osećaju da ih ona pogađa – ona nudi više patnje i manje sigurnosti nego bilo koja standardna lektira za srednju školu – ali se ne osećaju prinuđenim da je ponovo otkriju u zreloom dobu. To je šteta. Ona je daleko bogatija i čudnija nego što se verovatno sećate, i podstičem vas na to da je pročitate ponovo. U međuvremenu, ja sam ukratko izneo zaplet, likove i terminologiju u dodatku ove knjige.

Prvi put sam se susreo sa *1984*. kao tinejdžer u predgrađu južnog Londona. Kao što je Orvel rekao, knjige koje čitate kao mladi ostaju s vama zauvek. Knjiga je za mene bila šokantna i uverljiva, ali to je bilo negde oko 1990. godine, kada su komunizam i aparthejd bili na zalasku, kad je vladao optimizam, te svet nije delovao naročito orvelovski. Čak i posle terorističkih napada 11. septembra, značenje knjige bilo je fragmentarno: citirali su je u vezi s političkim govorom, ili medijima, ili nadzorom, ali

* Prev. citata iz *Lava i jednoroga* preuzet iz: Džordž Orvel, *Zašto pišem i drugi eseji*, prev. Marjan Krmpotić i Vladimir Roksanđić, August Cesarec, Zagreb, 1983. (Prim. lekt.)

slika nije bila potpuna. Demokratija je bila u svom usponu, a internet se uglavnom smatrao silom dobra.

Međutim, dok sam planirao i pisao *Ministarstvo istine*, svet se mnogo promenio. Ljudi su počeli sa strepnjom da pričaju o političkim prevratima iz sedamdesetih, a još gore, tridesetih godina XX veka. Police u knjižarama počele su da se pune naslovima kao što su *How Democracy Ends, Fascism: A Warning, The Road to Unfreedom* i *The Death of Truth*, a u mnogima od njih citiran je Orvel. *Izvori totalitarizma* Hane Arent dobili su novo izdanje, reklamirano kao „publicistička potvrda Orvelove 1984“; kao i roman o američkom fašizmu Sinklera Luisa iz 1935. godine *To je ovde nemoguće*. Adaptacija *Sluškinjine priče* Margaret Atvud, u produkciji Medijske mreže Hulu, bila je uznemirujuća kao pravi dokumentarni film. „Do sada sam spavala“, kaže Ofred koju glumi Elizabet Mos. „Tako smo dopustili da se to dogodi.“ Pa, više ne spavamo. Setio sam se nečega što je Orvel napisao o fašizmu 1936. godine: „Ako se pretvarate da je to samo poremećaj koji će uskoro proći sam od sebe, sanjate san iz koga ćete se probuditi kada vas neko mlatne gumenim pendrekom.“

Roman 1984. je knjiga smišljena da vas probudi.

Roman 1984. je prvi u potpunosti dovršen distopijski roman koji će biti napisan uz svest o tome da je ta distopija stvarna. Ljudi su je gradili u Nemačkoj i Sovjetskom bloku, primoravajući druge ljude i žene da žive i umiru unutar gvozdenih zidova. Ti režimi su možda nestali, ali Orvelova knjiga nastavlja da definiše naše noćne more čak i kada se one menjaju i premeštaju. „Za mene je to kao grčki mit, koji možete da uzmete i radite s njim šta hoćete – da proučite samog sebe“, rekao mi je Majkl Redford, režiser filmske adaptacije 1984. „To je ogledalo“, kaže lik u pozorišnoj verziji Roberta Ajka i Dankana Makmilana iz 2013. „Svako doba vidi svoj odraz u njemu.“ Pevač i pesnik Bili Breg kaže: „Svaki put kada je čitam, kao da je u pitanju nešto drugo.“

Ipak, to što nam se ovaj roman obraća tako glasno i jasno i 2019. godine užasna je optužnica i za političare, ali i za same građane. Iako je ona i dalje upozorenje, takođe je postala i podsetnik na sve bolne lekcije koje svet kao da je zaboravio od vremena kada je Orvel živeo, pogotovo one koje se tiču krhkosti istine suočene s moći. S oklevanjem ću reći da je 1984. važnija nego ikad, ali je proketo više važna nego što bi smela da bude.

Dorijan Linski

Da ponovim Orvelovo upozorenje u njegovoj knjizi o Španskom građanskom ratu *Kataloniji u čast*: „Upozoravam sve na svoju pristranost [...] Ipak, učinio sam sve što sam mogao da budem pošten.“*

* Prev. citata preuzet iz: Džordž Orvel, *Kataloniji u čast i Sjećanje na Španjolski građanski rat*, prev. Dunja Vražić-Srejskal, Anarhistička biblioteka (<https://anarhisticka-biblioteka.net/latest>), str. 76. (Prim. lekt.)